

SMÅBARNET

Fra omkring 18-måneders alderen sker der noget afgørende nyt i barnets udvikling. Teoretikere med tilknytning til psykoanalysen som Erikson og Mahler taler henholdsvis om *selvstændighed* og *individuation*. Skønt begreberne er forskellige, handler de i høj grad om det samme, nemlig udviklingen af større *selvstændighed* hos barnet.

I perioden før blev barnet i stigende grad en aktiv medspiller, der i samværet med andre havde sine egne intentioner (ønsker, mål, interesser) og selv kunne få ting til at ske. Det var i sig selv et betydeligt skridt i retning af selvstændighed. Her i småbarnsalderen styrkes barnets selvstændighed imidlertid yderligere af, at det bliver opmærksomt på sig selv. Det udvikler en *selvbevidsthed*. Det får øje på sine egne ønsker og behov og opdager, at de er forskellige fra andres. Heri ligger en kilde til mange af de konflikter mellem børn og forældre, der kendetegner småbarnsalderen.

Barnet sammenligner sig med forældrene og vil ikke længere kun være den passive og modtagende part i samspillet, men ønsker også at være den aktive og dominerende part, der bestemmer over sig selv ("jeg-vil-selv-perioden") og helst også over forældrene og andre børn. Barnet ønsker i stigende grad at *kontrollere og eje sin verden*, og det sker ikke sjældent på en selvhævdende og aggressiv måde. Barnet vil typisk have det, de andre har, både når det gælder ting og

Ill. 7.1 Trangen til at holde fast i de ting, man har, og eje de ting andre har, bliver en kilde til mange konflikter i småbarnsalderen.

andres opmærksomhed. Man har kaldt småbarnsalderen for trodsalderen, fordi barnet ofte markerer sin selvstændighed ved at sige "nej" og gøre det stik modsatte af, hvad forældrene ønsker.

Rent fysisk bliver barnet mere selvhjulpent i denne periode. Det kan nu selv gå rundt og undersøge verden, og det får en stadig større evne til at koordinere og kontrollere sine bevægelser. Endelig udvikles barnets symboliseringsevne. Det får herved adgang til sprogets

verden og dermed adgang til at kommunikere og være sammen med mennesker på en ny måde.

Selvbevidsthed

En måde at teste, hvornår børn bliver bevidst om sig selv, er ved at se på, hvornår de genkender sig selv i et spejl. Når de er under 15 måneder, ser de ikke ud til at vide, at det er deres eget spejlbillede, de ser i spejlet. Men mellem 15 og 21 måneder begynder de at opdage det. Det kan man konstatere ved at komme noget rødt på deres ansigter, uden de opdager det. Alle spædbørn under 12 måneder berører eller peger på spejlet, men efter 15 måneder begynder de at røre ved deres ansigt. De er nu klar over, at den røde plet sidder på deres eget ansigt. Der er med andre ord tale om en selvgenkendelse i spejlet på dette tidspunkt.

Selvgenkendelse i spejlet er ikke det eneste, der peger på, at barnet er i færd med at udvikle en selvbevidsthed i denne periode. Der er flere andre tegn på det i småbarnsalderen: Børn begynder at blive opmærksomme på deres eget køn, de bruger sproglige betegnelser som "mig" og "min", de føler ejerskab til ting og skelner mellem "mit" og "dit", og endelig begynder børn nu også at blive mere bevidste om og regulere deres adfærd i forhold til de krav, omgivelserne stiller. Det skal vi begynde med at se på.

Fra ydre kontrol til selvkontrol

Allerede ved midten af det andet leveår begynder børn at forstå, at noget er forbudt. De kan tøve med at gøre en bestemt handling, starte på den, men stoppe op eller udføre den, mens de kigger nysgerrigt på forældrene eller pædagogerne i daginstitutionen. Børn kan nu også blive kedede af det, hvis de ikke kan gøre det, de voksne beder dem om at

gøre. De begynder desuden at blive opmærksomme på, hvornår andre børn gør noget, der er "forkert" i forhold til de normer, barnet er i færd med at opbygge.

Hen imod slutningen af det andet leveår reagerer børn på negative følelsesmæssige reaktioner fra forældre og pædagoger, og når de laver noget forkert eller er på vej til det, reagerer de nu også selv negativt og kan endda forsøge at reparere på fejl eller korrigere deres adfærd og sige "Nej, må ikke" til sig selv. Men disse forsøg på at regulere adfærden i forhold til de voksnes normer og krav er dog hos småbarnet i starten afhængige af de voksnes tilstedeværelse og hjælp. Der er endnu tale om ydre standarder og en ydre kontrol, som børnene tilpasser sig og er opmærksomme på.

Men allerede i løbet af to til tre-års alderen begynder småbarnet at udvise en indre selvkontrol og undgår spontant, uden at de voksne er til stede, at gøre forbudte/forkerte ting. Det første skridt i retning af at *internalisere* omsorgspersonernes normer er nu taget. Det er i færd med at udvikle det, Freud kaldte et over-jeg. Det begynder nu at opleve ubehagelige følelser som *skam* og senere *skyld*, når det ikke lever op til de sociale normer. Skam- og skyldfølelser er tæt forbundet med udviklingen af selvbevidsthed. De kaldes selvrefleksive følelser eller sekundære følelser. Men hvordan kommer den indre selvkontrol i stand her i småbarnsalderen?

For det første sker det selvfølgelig ved, at forældrene sætter regler op for barnet og viser, at der er nogle grænser for, hvad det må og ikke må. I starten vil det ofte være grænser, der handler om at forhindre barnet i at komme galt af sted i farlige situationer, mens det senere handler om grænser og regler i det sociale samspil med andre. Det er helt afgørende for barnets udvikling af selvkontrol, at det mærker, at der er nogle rimeligt konsekvente grænser i dagligdagen, for hvad det kan og ikke kan tillade sig at gøre.

Tidli
sætning
men stør
men ny
af selv
hvor de
samspil
af barn
(1) der
barnet
melse,
re de r
deres i
de kan
elle ha
(4) der
barnet
foregår
De
ikke ko
gør de
rum fo
led i k
uheldi
ikke t

Ill 7.2 En pige ser en lille smule skyldig ud, mens hun spiser en is.

Tidligere mente man, at denne grænse-sætning nødvendigvis måtte indebære sammenstød og kampe mellem forældre og børn, men nyere forskning har vist, at udviklingen af selvkontrol ofte foregår mere effektivt der, hvor der ikke er tale om en kamp, men om et samspil mellem barn og forældre. Udviklingen af barnets selvkontrol bliver mest effektiv, (1) der hvor forældrene er villige til at give barnet en vis grad af kontrol og medbestemmelse, (2) der hvor de bruger tid på at forklare de regler, de sætter, (3) der hvor de timer deres indgreb til bestemte situationer, hvor de kan benytte barnets interesser og aktuelle handlinger som vejledning for deres krav, (4) der hvor de tilpasser deres sanktioner til barnets udviklingsniveau, (5) og der hvor det foregår i en varm og støttede atmosfære.

Dermed ikke sagt, at børn og forældre slet ikke kommer i konflikt med hinanden. For det gør de, og konflikterne er vigtige. De skaber rum for udvikling og refleksion og er ofte et led i barnets selvstændiggørelsesproces. Det uheldige opstår både der, hvor forældrene ikke tør eller ikke har overskud til at tage

konflikterne og sætte rimelige grænser for barnet, og der hvor de benytter alt for tilfældige og inkonsekvente sanktioner til at gennemføre dem med. I begge tilfælde kan det føre til en manglende udvikling af selvkontrol hos barnet. Det viser sig, at forældre til børn med en dårlig selvkontrol i mange tilfælde kan være meget straffende, men straffen er her ofte meget inkonsekvent og tit et resultat af manglende overskud og personlige problemer.

For det andet lærer børn ikke blot omgivelsernes regler og normer at kende gennem de grænser, forældrene sætter. De lærer dem også ved at indgå i de daglige rutiner i familien eller daginstitutionen og gøre som de voksne eller som andre børn. De lærer dem med andre ord gennem imitation, dvs. ved at bruge andre som modeller for, hvordan man skal opføre sig. Derfor er det vigtigt, at voksne bruger tid sammen med børnene og inddrager dem i deres aktiviteter, når det er muligt.

For det tredje betyder barnets sproglige udvikling og opmærksomhed på sig selv i småbarnsalderen, at det relativt hurtigt bli-

ver i stand til at tænke over og evaluere sin egen adfærd i forhold til de normer, omverdenen sætter. Allerede i tre til fire års alderen begynder børn at spørge, hvorfor de skal gøre dit eller dat. De parerer med andre ord ikke bare ordre, men søger efter en mening med de forbud og krav de møder.

Prosocial adfærd

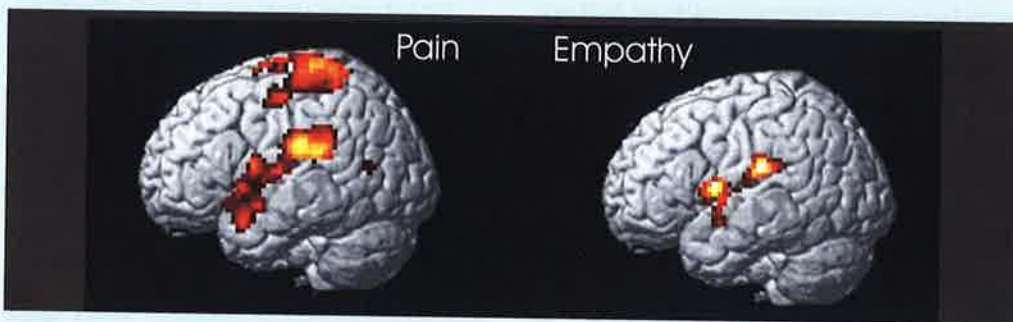
Børn skal ikke udelukkende lære at blive sociale, som det foregående afsnit kunne give indtryk af. De er også født med evner til at være sociale. Den moderne spædbarnsforsk-

ning har vist, at børn fra ganske tidligt af begynder at udvise prosocial adfærd (altruisme) – dvs. evner til at hjælpe, trøste, dele, samarbejde og nære sympati med andre. Denne adfærd er ifølge psykologen Martin Hoffmann ikke blot noget tillært, men har rødder helt tilbage til det, vi tidligere har omtalt som følelsesmæssig smitte og empati. Hoffman har skitseret et billede af udviklingen:

I det første leveår græder barnet, når det ser et andet barn græde og søger selv trøst, når andre er kede af det. Barnet sammenblander med andre ord sine egne følelser med andres. Det er det vi tidligere har kaldt *følelsesmæssig smitte*.

Spejlneuroner

Forskere mener i dag, at der forskellige steder i hjernen, blandt andet i den præmotoriske hjernebark, findes særlige områder med såkaldte *spejlneuroner*, der udviser det samme aktivitets- eller fyringsmønster, uanset om man selv udfører en bestemt handling, eller andre gør det. Det er formodentlig derfor, vi har så let ved at imitere andres handlinger. Vores hjerne spejler så at sige det, de andre gør, og giver besked til vores muskler om, hvordan de skal arbejde for at gøre det samme. Det er spejlneuronerne, der er aktive, når vi f.eks. overværer en sportskamp og ikke kan lade være med at imitere spillernes bevægelser, og det er formodentlig også spejlneuronerne, der kan forklare, hvordan vi smittes af og med tiden lærer at aflæse andres følelser og sindstilstande.

Ill. 7.3 MR1-scanning af hjernerne reaktion på smerte. Hjernen til venstre viser en person der oplever en smerte. De aktive hjerneområder er gule/røde. Hjernen til højre tilhører en person der iagttager en anden, der oplever en smerte og som reagerer med en følelse af empati. MR1-scanningen bekræfter at tilsvarende hjerneområder aktiveres i forbindelse med en empatisk reaktion, og bekræfter dermed også teorien om spejlneuroner. Men de hjerneområder, der aktiverer selve smerten (den øverste gule/røde klat) aktiveres dog ikke. Resultatet blev publiceret i tidsskriftet *Science* i 2004.

Omkr
udvise er
begynder
der græde
barnser fo
stadig de
bliver sel
ked af de
trisk emp

I løbe
i stand t
at forvek
Denne pro
egocentris
ker op i s
barnet he
selv og d
mellem si

I den
pubertete
lede emp